

Will Schwalbe

De leesclub voor het einde
van het leven

Vertaald door Otto Biersma
en Luud Dorresteyn

Ambo|Amsterdam

Woord vooraf

Ik wist nog niet dat ik dit boek ging schrijven toen we de gebeurtenissen beleefden die ik heb beschreven. Daarom heb ik op mijn geheugen en wat losse aantekeningen moeten vertrouwen, en verder op kladjes, lijsten, toespraken en brieven die mam me gaf, de e-mails die we elkaar schreven, het weblog dat we bijhielden en de hulp van familie en vrienden. Ongetwijfeld heb ik nu en dan de volgorde, feiten en gesprekken door elkaar gehusseld, maar ik heb steeds geprobeerd om eerder naar de geest dan naar de letter onze gezamenlijke wederwaardigheden zo getrouw mogelijk weer te geven. Mam zei altijd: 'Doe je best, meer kun je niet doen.' Ik hoop dat ik mijn best heb gedaan.

Crossing to safety

We waren verzot op de mokkakoffie in de wachtruimte van de polikliniek van het Memorial Sloan-Kettering-ziekenhuis. De koffie is er niet geweldig en de warme chocolademelk is nog minder. Maar mam en ik ontdekten dat als je op de mokka-knop drukt, er van deze twee niet erg smakelijke drankjes iets heerlijk gebrouwen wordt. De biscuitjes zijn ook niet slecht.

De poli bevindt zich op de derde verdieping van een mooi uit zwart staal en glas opgetrokken gebouw in Manhattan, op de hoek van 53rd Street en Third Avenue. De bezoekers hebben geluk dat het er zo prettig toeven is, want ze brengen er vele uren door. Hier wachten mensen die kanker hebben op een gesprek met hun arts of tot ze aan een infuus worden gekoppeld met het levensverlengende gif dat tot de wonderen van de moderne medische wereld gerekend kan worden. Sinds het najaar van 2007 zagen mijn moeder en ik elkaar daar regelmatig.

Onze leesclub had zijn officiële aftrap met de mokka en een van de meest alledaagse vragen die twee mensen elkaar kunnen stellen: ‘Wat ben jij aan het lezen?’ Tegenwoordig heeft deze vraag iets ouderwets. Als er een stilte valt, vraagt men eerder: ‘Heb je de laatste tijd nog goeie films gezien?’ of: ‘Waar ga je met vakantie naartoe?’ Je kunt er niet meer van uitgaan dat iemand iets aan het lezen is, zoals dat in mijn jeugd het geval was. Maar mijn moeder en ik stellen elkaar die vraag al zo lang ik me kan heugen. Dus toen we op een dag in november zaten te wachten tussen het bloedprikken

en het gesprek met de arts dat voorafging aan de chemo, stelde ik die vraag. Mam antwoordde dat ze een heel bijzonder boek aan het lezen was, *Crossing to Safety* van Wallace Stegner.

Crossing to Safety, dat voor het eerst in 1987 is uitgebracht, is een van de boeken die ik altijd zo graag wilde lezen dat ik niet alleen jarenlang heb gedaan alsof ik het had gelezen, maar ook alsof ik meer over de schrijver wist dan dat hij aan het begin van de twintigste eeuw was geboren en meestal over het westen van Amerika schreef. Ik heb eenentwintig jaar bij uitgeverij gewerkt en heb de gewoonte ontwikkeld om mensen, vooral boekhandelaars, te vragen wat hun lievelingsboek is en waarom ze het mooi vinden. Een van de meest genoemde titels was, en is nog steeds, *Crossing to Safety*. Enthousiast zijn over boeken die ik zelf nog niet had gelezen, hoorde bij mijn werk. Maar er is een verschil tussen een smoesje verkopen aan een boekverkoper en liegen tegen je drieënzeventigjarige moeder, wanneer je haar vergezelt naar een behandeling die de groei moet afremmen van de kanker die zich al van haar alvleesklier naar haar lever had uitgezaaid op het moment dat hij werd vastgesteld.

Ik bekende dat ik het boek niet had gelezen.

‘Ik zal je het mijne geven als ik het uit heb,’ zei mijn moeder, die altijd veel zuiniger was dan ik.

‘Laat maar, ik heb het zelf ook,’ zei ik naar waarheid. Er is een aantal boeken dat ik me voorneem te lezen en dat ik op mijn nachtkastje leg. Ik neem ze zelfs mee op vakantie. Een paar van die boeken zouden eigenlijk airmiles moeten krijgen, zoveel hebben ze al gereisd. Ik neem die boeken met de beste voornemens keer op keer mee, en het eindigt er steevast mee dat ik van alles lees (gidsen van postorderbedrijven, blaadjes over golfen), behalve die boeken. Ik had mijn *Crossing to Safety* al zo vaak meegenomen en weer zo vaak ongelezen op mijn nachtkastje teruggelegd dat het met gemak een eersteklasticket naar Tokyo met Japan Airlines bij elkaar had kunnen sparen.

Maar deze keer zou het anders gaan. Dat weekend begon ik erin en op pakweg bladzijde 20 sloeg de magie toe die je alleen overkomt bij de allerbeste boeken. Ik ging kopje-onder, werd erdoor

opgeslokt en kwam in de toestand: ‘Zie je niet dat ik aan het lezen ben?’ Voor degenen onder u die *Crossing to Safety* niet hebben gelezen, of nog steeds doen alsof ze het wel hebben gelezen: het verhaal gaat over de levenslange vriendschap tussen twee stellen: Sid en Charity, en Larry en Sally. Aan het begin van de roman sterft Charity aan kanker. Dus toen ik het uit had, lag het voor de hand dat ik er met mam over wilde praten. De roman gaf ons een handvat om te praten over zaken waarmee zij werd geconfronteerd en ook over dingen waar ik mee zat.

‘Denk je dat hij het zal redden?’ vroeg ik bijvoorbeeld, doelend op Sid, die aan het einde van de roman erg vaak alleen is.

‘Natuurlijk zal het moeilijk voor hem zijn, maar ik denk dat hij er wel bovenop komt. Dat geloof ik zeker. Misschien niet meteen. Maar hij zal het wel redden,’ antwoordde zij dan, verwijzend naar Sid, maar misschien ook wel naar mijn vader.

Boeken waren voor mijn moeder en mij altijd een aanknopingspunt geweest om onderwerpen aan te snijden die ons bezighielden maar waar we niet zo gemakkelijk over praatten, bovendien voorzagen ze ons van een gespreksonderwerp als we gespannen waren of over iets piekerden. In de maanden na de diagnose namen we steeds vaker onze toevlucht tot boeken. Maar pas met *Crossing to Safety* begonnen we te beseffen dat onze gesprekken niet zo oppervlakkig waren en dat we zonder het te weten een heel ongewone leesclub waren begonnen met slechts twee leden. Zoals bij veel leesclubjes het geval is, kaatsten onze gesprekken heen en weer tussen het leven van de romanfiguren en dat van onszelf. Soms bespraken we een boek grondig, terwijl we andere keren verzeild raakten in een gesprek dat weinig te maken had met het boek of de auteur die de aanleiding was geweest.

Ik wilde meer weten over mijn moeders leven en de keuzes die ze had gemaakt; daarom stuurde ik het gesprek vaak in die richting. Zij had zoals gewoonlijk haar eigen agenda. Het duurde een poosje voordat ik daar – met enige hulp – achter kwam.

In de loop van mams ziekte, voor en na *Crossing to Safety*, lazen mam en ik tientallen boeken op allerlei gebied. We lazen niet alleen ‘grote werken’, we lazen lukraak, willekeurig en onsystema-

tisch. (Zoals ik al zei, hield mijn moeder niet van verspilling; als je haar een boek gaf, las ze het.) We lazen niet altijd dezelfde boeken op hetzelfde moment en we spraken elkaar ook niet tijdens etentjes, op vaste dagen of een bepaald aantal keren per maand. We moesten gewoon elke keer weer naar die wachtruimte toe omdat mams gezondheid steeds verder verslechterde en dan praatte we even vaak over boeken als over andere onderwerpen.

Mijn moeder las snel. En er is nog iets wat ik moet vertellen: ze las altijd eerst het einde, omdat ze geen geduld had om te wachten hoe het zou aflopen. Ik realiseerde me toen ik dit boek begon te schrijven dat ze in zekere zin het einde al had gelezen, want als je alvleesklierkanker hebt en die wordt pas ontdekt als hij zich al heeft uitgezaaid, dan komt het einde niet als een verrassing. Dan kun je vrij zeker zijn van je lot.

Je zou kunnen zeggen dat onze leesclub ons leven werd, maar het is juist om te zeggen dat ons leven onze leesclub werd. Misschien was dat trouwens altijd al zo geweest en was mams ziekte de aanleiding om dat te onderkennen. We hadden het niet vaak over ons leesclubje. We spraken over boeken en over onze levens.

We hebben allemaal veel meer te lezen dan we kunnen lezen en veel meer te doen dan we kunnen doen. Een van de dingen die ik van mam leerde, was dat lezen niet het tegenovergestelde is van doen; het is het tegenovergestelde van sterven. Ik zal mijn moeders lievelingsboeken nooit kunnen lezen zonder aan haar te denken en als ik ze doorgeef of aanbeveel, dan weet ik dat er iets van haar in die boeken zit en ik hoop dan altijd dat de nieuwe lezers op hun beurt geïnspireerd zullen raken om lief te hebben zoals mam en hun eigen steentje zullen bijdragen aan de wereld.

Maar ik loop op de zaken vooruit. Laten we teruggaan naar het begin, of liever: het begin van het einde, vóór mams diagnose, toen ze zich ziek voelde en we de oorzaak nog niet kenden.

Afspraak in Samarra

Mam en ik waren dol op de openingszinnen van romans. ‘De jongetjes kwamen al vroeg naar de ophanging’, uit *Pilaren van de aarde* van Ken Follett was een van onze favorieten. Hoe zou je niet kunnen doorlezen? Net als bij de eerste zin van *Bidden wij voor Owen Meany* van John Irving: ‘Ik ben gedoemd me een jongen te herinneren met een verwoeste stem – niet vanwege zijn stem of omdat hij de kleinste persoon was die ik ooit heb gekend en zelfs niet omdat hij de hand had in mijn moeders dood, maar omdat hij de reden is dat ik in God geloof; ik ben christen dankzij Owen Meany.’ En de eerste regel van E.M. Forster in *Howards End*: ‘We kunnen maar het beste beginnen met Helens brieven aan haar zus.’ Het is het ‘maar het beste’ dat je meteen het verhaal in trekt, terloops, een beetje kneuterig zelfs, terwijl het de lezer tegelijk het verwachtingsvolle gevoel geeft dat er nog een heel verhaal zal volgen.

Sommige romanschrijvers voorzegen in hun openingszin de belangrijkste gebeurtenis van het boek, andere beginnen met verwijzingen, weer andere met woorden die eenvoudig een plaats van handeling schetsen of een karakter beschrijven, die de lezer een wereld van vóór de zondvloed laten zien, zonder enige vingerwijzing naar wat er volgt. Wat nooit opgeschreven hoeft te worden is: ‘Ze wist niet dat haar leven voorgoed zou veranderen.’ Veel auteurs schrijven iets dergelijks als ze het spannend willen maken. Maar de mens beseft nooit dat zijn leven op een onverwachte manier zal veranderen; daarom is het ook onverwacht.

Wij vormden geen uitzondering.

Het jaar 2007 was begonnen terwijl mam en pap een paar weken in Vero Beach in Florida doorbrachten, een plek die mam op haar oude dag had ontdekt en waar ze van hield. Met enig schuldgevoel herinner ik me nu dat ik iets tegen haar herhaalde wat ik een caberetier had horen zeggen over Florida: 'Daar gaan oude mensen heen om te sterven en dan doen ze het niet.'

We zouden allemaal om de beurt bij hen op bezoek gaan, en iedereen in de familie had het in die tijd op een prettige manier druk. Mijn broer Doug had net een nieuwe filmversie van *Lassie, Come Home* geproduceerd. Mijn zus Nina werkte voor de TV Alliance en spande zich in om de verspreiding van tuberculose in de wereld een halt toe te roepen. Ik maakte het boek van David Halberstam over de oorlog in Korea gereed voor publicatie en promoveerde een boek over het schrijven van e-mails, dat ik samen met een vriend had geschreven. Pap had het druk met zijn impresariaat voor toonkunstenaars: dirigenten, zangers en musici. We werden in beslag genomen door de zorgen en onbeduidende kwaaltjes (kiespijn, hoofdpijn, slapeloosheid) die alle mensen hebben. En verder waren er verjaardagen om aan te denken, activiteiten om te plannen, reizen om voor te bereiden en agenda's om op elkaar af te stemmen. In mijn familie bestond er een onophoudelijke stroom van verzoeken over en weer namens onze vrienden en goede doelen: konden we naar een benefietfeest komen? Konden we iemand ergens introduceren? Konden we ons nog de naam herinneren van de vrouw in de rode jurk die bij het concert aanwezig was? We bestookten elkaar ook met aanbevelingen, die vaak waren verpakt als bevelen: je moet dit zien... Je moet dat lezen... Je moet eens kijken naar... De meeste daarvan kwamen van mam.

Als je onze familie vergeleek met een luchtvaartmaatschappij, dan was mam de verkeersleider en waren wij de piloten. Zonder verkeersleider geen vlucht. Zij leidde het verkeer in goede banen en bepaalde de prioriteiten, welk familielid er kon opstijgen of landen. Zelfs mijn vader ontkwam niet aan de schema's van mam, alleen kreeg hij meer speelruimte dan wij.

De frustratie van ons, haar kinderen, had te maken met de

nauwgezetheid waarop alles ingepast moest worden. Zoals één vertraagde vlucht het hele reilen en zeilen op een vliegveld in de war kan schoppen, met vertragingen van alle vluchten die erna komen en mensen die in de vertrekhal slapen, zo kon één wijziging in onze agenda's onze levens in een chaos veranderen, vond mijn moeder. Daarom waren mijn broer, zus en ik onderhand doodsbenauwd om ook maar de geringste wijziging in onze plannen aan te brengen als die eenmaal met mam waren besproken.

Toen ik op die bewuste februaridag mam in Florida belde om haar te laten weten dat ik had besloten de middagvlucht te nemen vanuit New York in plaats van de ochtendvlucht, zoals we hadden afgesproken, zei ze in eerste instantie alleen: 'O,' maar ik hoorde wel een diepe zucht. Toen liet ze erop volgen: 'Ik had gedacht dat we bij de burens konden lunchen als je 's ochtends aankwam, omdat ze 's avonds vertrekken, maar als je een vlucht later neemt, dan kun je ze helemaal niet meer zien. Ik zou ze natuurlijk wel 's middags op de koffie kunnen vragen, maar dat zou betekenen dat we niet naar Hertz kunnen om jou op de registratie van de auto bij te laten schrijven en dan zou ik zelf naar Orlando moeten rijden om je zus op te halen. Maar goed, het geeft niet. We komen er wel uit.'

Mam beperkte zich niet tot de coördinatie van onze levens. Ze hielp ook, bijna altijd op verzoek, bij het regelen van de levens van honderden anderen: in haar kerk, in de Women's Commission for Refugee Women and Children (het vrouwencomité voor vrouwen en kinderen in vluchtelingenkampen, waarvan ze de oprichtster en directeur was), in het International Rescue Committee (het internationale steuncomité, waarvan ze bestuurslid was en oprichtster van de afdeling in het Verenigd Koninkrijk), en in de talloze andere organisaties waarvoor ze had gewerkt of waarvan ze in het bestuur had gezeten. Ze was in mijn jeugd hoofd van de toelatingscommissie geweest op Harvard en daarna studentendecaan op een school in New York en hoofd van weer een andere school, en ze bleef contact onderhouden met honderden oud-studenten en collega's. Dan waren er ook nog de vluchtelingen die ze tijdens haar reizen over de hele wereld had leren kennen en met wie ze contact hield. En dan nog al haar andere

vrienden en kennissen, die varieerden van jeugd vriendinnen tot mensen die toevallig naast haar hadden gezeten in een vliegtuig of een stadsbus. Mijn moeder bracht voortdurend mensen met elkaar in contact, maakte afspraken, legde haar gewicht in de schaal, gaf leiding, advies, stak een hart onder de riem. Soms beweerde ze dat ze er doodmoe van werd, maar het was overduidelijk dat ze er meestal van genoot.

Een van de organisaties waar mam het erg druk mee had, was een stichting die zich inzette voor de oprichting van bibliotheken in Afghanistan. Al bij haar eerste bezoek in 1995 vatte ze een grote liefde op voor dat land en zijn inwoners. Ze reed vanuit Pakistan de Khyber-pas over om verslag te doen van de omstandigheden van de vluchtelingen. Ze keerde negen keer terug naar Afghanistan, telkens voor de Women's Commission of voor het International Rescue Committee (dat de overkoepelende organisatie is van de Women's Commission), om steeds meer te weten te komen over de instabiele, benarde toestand van de vluchtelingen daar. Daarna keerde ze terug naar de Verenigde Staten en lobbyde voor betere omstandigheden voor de vluchtelingen, vooral voor beleid dat gericht was op de levens en behoeften van vrouwen en kinderen. Haar reizen voor de vluchtelingen brachten haar niet alleen naar Kaboel en de rest van Afghanistan, waaronder Khost, waar ze als enige vrouw tussen drieëntwintig moedjahedienstrijders de nacht doorbracht in een verlopen pension, maar over de hele wereld, inclusief de meeste landen in Zuidoost-Azië en West-Afrika.

Toen ze dat jaar in Florida was, had ze voortdurend contact met een zekere John Dixon. Hij was een voormalige medewerker uit Afghanistan, die heel veel over het land wist en hielp bij het verwezenlijken van de droom van iemand die nog meer over het land wist dan hij, de negenenzeventigjarige vrouw, Nancy Hatch Dupree geheten, die haar tijd al tientallen jaren verdeelde tussen Kabul en Peshawar. Mam en John, die Nancy allebei vaak hadden ontmoet in Pakistan en Afghanistan, werkten samen aan de oprichting van een Amerikaanse stichting om geld in te zamelen voor een nationale, bij de universiteit van Kaboel te bouwen bibli-

otheek en cultureel centrum – die Afghanistan niet bezat – en voor bibliobussen die naar dorpen in het hele land zouden rijden en boeken in het Dari en Pasjtoe zouden brengen naar mensen die zelden of nooit een boek in hun eigen taal onder ogen hadden gehad, als ze al ooit een boek hadden gezien. Nancy en haar man, die in 1988 was gestorven, hadden een ongekende verzameling opgebouwd, bestaande uit 38.000 boeken en documenten over de laatste cruciale dertig jaar van de Afghaanse geschiedenis. Dus zij had de boeken, alleen het geld en de organisatorische steun ontbraken.

In het voorjaar van 2007 kreeg mam de gelegenheid mee te gaan naar Pakistan en Afghanistan met een delegatie van het International Rescue Committee, en alles leek mooi samen te komen. In Peshawar en Kaboel zou ze tijd met Nancy kunnen doorbrengen om de plannen voor de fondsenwerving voor de bibliotheken te concretiseren. Hoewel het in veel families groot nieuws zou zijn dat een familielid een van de gevaarlijkste plekken ter wereld ging bezoeken – een plek bovendien waar mam al eens was beschoten (al zei ze altijd dat ze op de autobanden schoten, niet op haar), waar ze de militaire leider Achmed Sjah Massoud had ontmoet (die later werd vermoord door twee zelfmoordterroristen), waar de taliban nog steeds grote delen in handen had en waar meer dan tweehonderd Amerikaanse en NAVO-militairen zouden sneuvelen nog voordat het jaar om was – was het voor onze familie niets bijzonders. Ik weet niet eens meer of ik wel wist dat mam erheen ging; ze reisde zoveel.

We verwachtten ook deze keer dus geen schokkende dingen toen ze op reis ging en we vermoedden al evenmin dat er iets bijzonders aan de hand was toen ze ziek terugkwam. Ze was niet zieker dan anders wanneer ze uit een door oorlog verscheurd land terugkeerde. Van haar meeste werkreizen, naar Liberia, Sudan, Oost-Timor, de Gazastrook, Ivoorkust, Laos, om er maar een paar te noemen, keerde ze wel met een of ander kwaaltje terug: een hoest, uitputting, hoofdpijn, koorts. Maar ze pakte altijd haar drukke leven weer op alsof er niets aan de hand was en wachtte tot de kwalen overgingen.

Een paar keer was mam flink ziek thuisgekomen van een reis en had het een poos geduurd voor ze weer de oude was. In Bosnië had ze een hoest opgepikt die ze twee jaar lang hield en die zo bij haar ging horen dat we hem alleen opmerkten toen hij opeens was verdwenen. En dan waren er nog allerlei huidandoeningen: vlekken, bulten en uitslag. Maar in al die gevallen werd ze niet zieker. Ze kwam ziek thuis en bleef ziek tot ze beter was, of tot iedereen, zichzelf inclusief, vergat dat ze ooit beter was geweest.

We drongen er altijd op aan dat ze naar de dokter ging, en dat deed ze ook. Ze ging naar haar huisarts, uiteenlopende artsen die gespecialiseerd waren in tropische ziektes en af en toe andere specialisten. Maar afgezien van borstkanker, waar we ons allemaal rot van schrokken, maar die zo vroeg werd ontdekt dat de tumor operatief verwijderd kon worden en er geen chemotherapie nodig was, en een galblaas die eruit moest, had ze nooit iets ernstigs gehad. We gingen er altijd van uit dat er met mam niets aan de hand was wat niet genezen kon worden als ze het wat kalmer aan deed.

En dat klopte ook.

We geloofden ook dat als mam eens één keer haar antibiotica-kuur zou afmaken, ze voorgoed zou zijn verlost van alle kwalen die ze tijdens haar reizen opliep. Ik weet niet of het uit zuinigheid voortkwam, uit koppigheid of uit wantrouwen tegen medicijnen, maar als ze de halve kuur had gedaan, dan bewaarde ze de rest voor later, en dat was gekmakend. Het had zelfs geen effect als we haar eraan herinnerden dat ze op die manier misschien wel een superbacterie aan het kweken was.

In de zomer van 2007 bleef mam echter ziek. Weldra was iedere dokter en iedere specialist het erover eens: ze had hepatitis. Ze werd geel; haar oogwit kreeg de kleur van het eigeel van biologische eieren. Niet het bleekgeel van supermarkteieren, maar het met bloed doorschoten goudgeel. Ze werd magerder en had geen eetlust. Het was overduidelijk waar ze de hepatitis had opgelopen, aangezien ze net terug was uit Afghanistan. Misschien had ze iets verkeerd gegeten. Of had ze douchewater binnengekregen. Maar de artsen kwamen er aanvankelijk niet achter wat voor type hepatitis het was. Geen A, geen B, geen C, zelfs geen D. Ze

vermoedden dat het misschien de zeer zeldzame hepatitis E was. Maar ook al wist niemand zeker welke vorm mam onder de leden had, we maakten ons niet al te veel zorgen. Als we de gecompliceerde politieke en religieuze situatie van Afghanistan al niet wisten te duiden, hoe konden we dan verwachten dat we elk uitheems virus of elke enge ziekte die je er kon oplopen konden thuisbrengen?

Haar artsen namen voldoende voorzorgsmaatregelen. Van het begin af aan deden ze testjes om andere dingen uit te sluiten en ze waren er vrij zeker van dat ze die hadden uitgesloten. Ze deden wat aanbevelingen; ze moest veel rusten en geen alcohol drinken, wat voor haar geen punt was, hoewel ze wel van een glaasje wijn bij het eten hield, en van champagne als er iets te vieren viel. Dat was alles.

In de zomer werd mam echter steeds zieker. Ze was moe. En ze ergerde zich omdat ze moe was en hepatitis had en zich niet zichzelf voelde. Ze klaagde niet, maar ze zei het soms tegen haar naasten. Nu ik eraan terugdenk: elke keer dat ze het woord 'hepatitis' in de mond nam, klonk het onheilspellend. Zo nu en dan zei ze tegen mijn vader of tegen een van ons iets in de trant van: 'Ik snap niet dat ze er niet achter kunnen komen wat ik heb.' Of: 'Ik doe niks anders dan rusten en toch voel ik me nooit uitgerust.' Desondanks zette ze zichzelf ertoe om zo ongeveer alles te doen wat ze in haar hoofd had.

Nam ze ooit echt rust? Het was moeilijk na te gaan. Voor haar bestond een 'luie dag' uit het inlopen van haar e-mailachterstand of 'een aanval plegen op haar bureau' (zo noemde ze het altijd, alsof het een papierspuwend monster was dat bevochten moest worden, omdat het anders de zaken zou overnemen en alles op zijn weg zou vernietigen). Alleen als ze las, zat ze echt stil.

Doordat we mam zagen worstelen met de eisen die het dagelijks leven aan haar stelde, raakten wij ook een beetje gespannen. We konden veel slechter dan anders tegen elkaars hebbelijkheden, zoals te laat komen, een verjaardag vergeten, een sarcastische opmerking of de verkeerde smaak ijs kopen. We probeerden het gekibbel voor mam verborgen te houden, maar slaagden daar

niet altijd in. Meestal lukte het haar om een en ander op te lossen, uit de weg te ruimen of als scheidsrechter op te treden, zodat de ruziënde partijen zich schuldig voelden dat ze onenigheid hadden gehad.

Het was een drukke zomer en mam noch ik kon zoveel lezen als we graag wilden in de vakantie. Dat wil zeggen, bijna de hele dag, elke dag, binnen en buiten, thuis of in vakantiehuisen van vrienden. Daarom zochten we ons heil bij dunne boeken. Ik las *Aan Chesil Beach* van Ian McEwan, dat zelfs een trage lezer in één middag kan uitlezen. Mam had het op haar lijstje nog te lezen boeken staan en informeerde wat ik ervan vond.

In de loop van de jaren hadden we verschillende werken van Ian McEwan gelezen. Zijn eerdere romans bevatten een waslijst aan wreedheden, waaronder sadisme en martelingen. Mam had zoveel tijd doorgebracht in oorlogsgebieden, zei ze, dat boeken die gingen over sombere thema's haar trokken, omdat ze haar hielpen de wereld te begrijpen zoals die is, niet zoals we zouden willen dat ze is. Ikzelf voel me aangetrokken tot boeken over duistere zaken, omdat ik me in vergelijking daarmee altijd gelukkig mag prijzen met mijn eigen leven. In zijn recentere werk was McEwan echter minder extreem geworden, al was hij nog steeds niet bepaald het zonnetje in huis. *Aan Chesil Beach* was zijn laatste werk, dat net was verschenen.

In zekere zin is het een vreemd boek om met je drieënzeventigjarige moeder te bespreken, als je bedenkt dat het over een pasgetrouwd stel gaat dat, in 1962, op het punt staat om voor het eerst seks met elkaar te hebben, waarna hun rampzalig onhandige en mislukte poging tot in levendige details wordt beschreven. Dat zei ik niet tegen haar. In plaats daarvan vertelde ik over de boeiende, melancholieke slotscène, die voorspelt hoe het met de twee hoofdpersonen zal aflopen. *Aan Chesil Beach* had me zo geraakt dat ik enige tijd geen nieuw boek ter hand wilde nemen.

'Ik vraag me af of alles een andere wending had kunnen krijgen,' vroeg ik me hardop af, nadat ik haar had verteld over het noodlot van het stel. Het voordeel van mijn moeders gewoonte om te beginnen met het einde van een boek was dat ik de plot nooit voor haar kon verraden.

‘Ik weet het niet,’ antwoordde mijn moeder. ‘Misschien niet. Maar misschien denken de personages zelf daar anders over. Misschien vond je het daarom zo’n triest boek.’

We praatten er nog even over door, waarbij ik de cruciale seks-scène telkens oversloeg, niet omdat mam preuts was, maar omdat ik de klassieke kinderangst heb om dergelijke onderwerpen in het bijzijn van je ouders te bespreken. (Ik herinner me nog levendig het trauma van toen ik dertien was en samen met mijn ouders *Equus* van Peter Shaffer zag. Op het moment dat de jongen en het meisje al hun kleren uittrokken en probeerden met elkaar te vrijen, kon ik wel door de bank zakken van schaamte.)

Uiteindelijk kwam die dag in juli ons gesprek van McEwan op onze familielogistiek: wie zou wanneer waar zijn? Toen zei mam op een bepaald moment, zoals in elk gesprek die zomer, dat ze de hepatitis maar niet kwijtraakte, dat ze nog steeds niet de oude was, dat ze niet veel trek had en dat ze zich niet geweldig voelde. Maar ze wist zeker, heel zeker, dat ze zich binnenkort beter zou voelen, weer eetlust zou hebben en zou aansterken. Het was slechts een kwestie van tijd. Intussen was er heel veel te doen, voor familie, vrienden en de bibliotheken die in Afghanistan moesten worden gebouwd. Alles had haar aandacht nodig, en die gaf ze graag. Ze wilde alleen dat ze zich ietsje beter voelde.

In augustus reisden de hele familie – mijn broer en zijn vrouw, mijn zus en haar partner, ik met mijn partner, en alle vijf de kleinkinderen – en verschillende vrienden naar Maine om de tachtigste verjaardag van pap te vieren. Mam had zo ongeveer alles georganiseerd en was bij bijna elke activiteit aanwezig: de gezamenlijke ontbijten, een boottocht en een bezoek aan de Rockefeller Garden in Seal Harbor.

Pap was, en is, sterk. Hij heeft een volle kop met haar. Vroeger was hij gezet, maar tegenwoordig is hij slanker dan de meeste van zijn vrienden. Hij hijgt een beetje als hij trappen loopt en is beslist geen sportief type, maar hij houdt van tuinieren, maakt lange wandelingen en is graag buiten. Hij is niet pietluttig; hij geeft de voorkeur aan rare oude restaurants vol vergane glorie boven

de mondainere, maar hij is wel gesteld op comfort. Hij houdt ook van barokmuziek, actiefilms en wegrestaurants, en hij neemt graag de tijd voor boeken over de Britse heerschappij in India. Hij heeft totaal geen belangstelling voor scholen en onroerend goed, wat twee van mams lievelingsonderwerpen waren, en hoewel hij met veel charme kan praten over onderwerpen die hem amuseren, houdt hij er ook van om anderen uit te dagen als hij vindt dat ze onzin spuien. Hij voelt zich het prettigst als het een beetje guur en mistig is. En hij houdt ook van kreeft en een picknick op het strand, net als wij allemaal. Dus Maine was bij uitstek geschikt om er zijn verjaardag te vieren.

Maar tussen al die etentjes aan het strand en boottochtjes en het genieten van de zonsondergangen van Maine, met een glas stevig in de hand geklemd, merkten alle volwassenen en vooral pap op dat mam het moeilijk had, iets wat ze met alle geweld niet wilde laten merken voordat het weekend voorbij was.

Ze zag er steeds vermoeider en uitgeputter uit. Haar huid was niet geler geworden, maar wel dunner, en haar gezicht was gerimpelder; haar wangen hingen, waardoor haar eeuwige glimlach een beetje droefgeestig leek. Toch leken alle rimpels te verdwijnen zodra de kleinkinderen langsliepen, op weg naar het een of ander. Op een van die avonden zei mam tegen me dat het bijna onmogelijk was dat zij of wij ooit gelukkiger zouden zijn dan nu.

De reden dat alles zo fout was uitgepakt voor de mensen in McEwans *Aan Chesil Beach*, zo bedenkt een van de personages, was dat ze nooit op hetzelfde moment liefde en geduld hadden ontvangen. Wij kregen allebei.

Toen ik de laatste ochtend van ons verblijf in het naar alle kanten uitgebouwde, met dakspanen bedekte, klassieke Maine-hotel naar beneden liep, trof ik mam aan op de veranda met de vier jongste kleinkinderen om haar heen. Ze las hun een verhaaltje voor. Het was een typische, heldere zomerochtend in Maine. Ik pakte mijn iPhone en maakte gauw een paar foto's. Ik weet nog dat het tot me doordrong dat Nico, het oudste kleinkind, niet op de foto stond. Waarom zou hij ook? Op zijn zestiende luisterde hij niet meer naar zijn voorlezende grootmoeder.

Ik rende naar zijn kamer en zei dat hij mee moest komen. Dus hij deed zijn oortelefoontje uit, legde zijn boek neer en volgde me.

We liepen samen naar de veranda, zodat ik een foto kon maken van mam en haar vijf kleinkinderen. Ik weet niet waarom ik dat op dat moment zo graag wilde. Ik neem nooit foto's. Misschien voelde ik dat er iets stond te gebeuren wat niet met liefde en geduld door ons geheeld kon worden, en dat dit mijn laatste kans was om de tijd vast te leggen.

Het laatste weekend van die zomer, half september, logeerden mijn partner David en ik bij een vriend die altijd hetzelfde huis huurde aan het strand in Quogue, zo'n twee uur rijden van Manhattan, op Long Island.

Mam vond het altijd prachtig als ik vertelde dat we bij die vriend op bezoek gingen, omdat het huis eigendom was van de dochter van John O'Hara, Wylie, en daarvoor van O'Hara zelf. O'Hara was een van mams lievelingsauteurs. Het was een bouwvallig huis op een afbrokkelend klif, met uitzicht op het strand en de oceaan, en het bezat een fantastische veranda om te luieren en te lezen. De boekenplanken stonden – weinig verrassend – vol met titels van John O'Hara. Tijdens dit bezoek besloot ik het boek dat ik had meegenomen te laten voor wat het was en er een van O'Hara te lezen.

Maar eerst moest ik wat over O'Hara weten, vond ik. Uit boeken in het huis begreep ik dat O'Hara in 1905 in Pottsville, Pennsylvania, was geboren. Dat zijn vader een vooraanstaande Ierse arts was en dat zijn familie rijk genoeg was geweest om hem naar Yale te sturen. Maar zijn vader stierf toen hij op de universiteit zat en zijn moeder kon zijn opleiding niet meer betalen, dus daarmee eindigde zijn opleiding aan Yale. Door deze ervaring raakte O'Hara levenslang geobsedeerd door geld, maatschappelijke rangen, standen en uitsluiting. Hij trok voor het eerst de aandacht in 1928, in het tijdperk van mams ouders, met verhalen over deze thema's in *The New Yorker*, en daarna schreef hij in 1934 op negenentwintigjarige leeftijd *Afspraak in Samarra*, waarmee hij in één klap beroemd werd. Mam zei dat O'Hara haar eerst door anderen

was aanbevolen, maar dat ze daarna steeds ongeduldig op zijn nieuwe uitgaven had gewacht.

Toen ik na het weekend in Quogue naar de stad terugkeerde, was mijn vader in het ziekenhuis opgenomen met een septische slijmbeursontsteking in zijn elleboog, die tot de afmeting van een kleine grapefruit was opgezwollen voordat mam hem zover had gekregen dat hij zich liet behandelen en naar de Spoedeisende Hulp ging. Ik belde mam om de stand van zaken te horen. Hij vond het vreselijk om in het ziekenhuis te liggen, maar het ging goed met hem.

‘Ik heb eindelijk *Afspraak in Samarra* gelezen,’ vertelde ik. ‘Ik dacht altijd dat dat boek iets met Irak te maken had.’

Afspraak in Samarra speelt niet in Samarra, noch ergens anders in het Midden-Oosten, maar in de fictieve stad Gibbville, Pennsylvania, in de jaren dertig van de vorige eeuw. De novelle vertelt het verhaal van de jonge, getrouwde autoverkoper Julian English, die vindt dat hij precies de goede opvoeding heeft genoten en de juiste contacten heeft, en die in een opwelling een glas drank in het gezicht van een rijkere en machtigere man gooit, aan wie hij eigenlijk zonder reden een grote hekel heeft. Drie dagen later, na nog twee impulsieve acties – waaronder een versierpoging bij het vriendinnetje van een gangster –, is Julian letterlijk alles kwijt.

‘Niet te geloven dat je dat nog nooit had gelezen. En het heeft toch wel te maken met Irak, ook al gaat het daar helemaal niet over. Het is een boek over het in gang zetten van dingen en dan te trots en te koppig zijn om je te verontschuldigen en je koers te wijzigen. Het gaat erover dat een bepaalde opvoeding je het recht zou geven je te misdragen. Het lijkt erop dat Bush was gedoemd om ons koste wat het kost een oorlog in te trekken.’ Mam was geen fan van onze toenmalige president en ze was met afschuw vervuld dat hij Al-Qaida en 9/11 had gebruikt als voorwendsel om Bagdad binnen te vallen. Pap speelde bij de meest progressieve visies van mam soms voor advocaat van de duivel, maar over dit onderwerp dacht hij precies hetzelfde, en sinds kort wisselden ze boeken uit die het buitenlandbeleid van Amerika grondig onder de loep namen.